Költészet és társadalmi élet

Írta: TORKOS LÁSZLÓ.

Még hófelhők kergetőznek az égen, testöknek itt-ott elszórva feleslegét, a fák s bokrok ágai még kopaszon állanak, vagy tavalyi száraz leveleket zörgetnek a szélben, már is kibukkan itt-ott egy-egy virág ugaron s hegyek lankáin, vigan köszöntve a felhők közül kivillanó napsugarakat. Az elsők után csakhamar következnek a többiek, bokrokon, fákon felpattannak a bimbók s néhány hét múlva viruló pompát ölt, merre szemünk ellát, az egész természet. A fák és bokrok lassankint levetik ünnepi köntösüket, itt előbb, amott később, de az erdők, mezők és a rét gyepszőnyege nem veszti el virágdíszét, a hervadók után mindig újak és újabbak nyilnak ki s még az ősz dere is talál közülök, mit fagyos csókjával elfonnyaszthat.

Ami a természetben a virág, az az emberi életben a költészet.

Nincs nép olyan fiatal, nincs olyan megvénhedett, melynek életét a költészet át ne szőné arany szálai val. Ha itt-ott elfordulnak is tőle vagy kicsinylően tekintenek rája, mint haszontalan kedvtelésre, mindig maradnak fent és alant fiatalok és öregek között a költészet lelkes barátai, kik teremtve vagy élvezve hódolnak éltető hatalmának.

Honnan e szakadatlan, örök életűnek látszó tenyészet a költészet mezején! Ami az emberi lelket izgatja és ösztönzi, hogy a külvilág benyomásai folytán benne képződő eszméket maga és mások javára megvalósítsa, ugyanaz a soha el nem altható vágy készti arra is, hogy képben, hangban, szóban kifejezést adjon annak, ami meghatja, elragadja, gyönyörrel tölti el. Ez a forrása minden művészetnek s igy a költészetnek is.

A költészet legelső jelenségeiben azok a vonatkozások nyernek kifejezést, melyekben az ember a természethez általában, s a természet lánczaival hozzácsatolt embertársaihoz áll. A népies lira mindenütt legnagyobbrészt ebből a forrásból fakadó érzelmeket zeng, minők a szerelmi gyönyör és bánat, a szülői s gyermeki érzelmek, s az epika tárgyait is főleg ilyen viszonyokon alapuló események teszik. S ez a forrás ki nem apad a népek haladásával, a műköltészet is bőven merít belőle s míg érző ember él a földön, nem is mellőzheti soha.

De nemcsak a természeti hatások ihletik a költői lelket, a társasélet számtalan jelenségei is izgatják s arra ösztönzik, hogy a tőlük eredt hatásoknak a költészet minden formájában kifejezést adjon. Lira, epika és dráma egyaránt termékeny földre talál a társadalmi élet talajában s tág mezejét többé-kevésbbé gazdag tenyészettel árasztja el. A társadalmi lira azokból az érzelmekből nyeri anyagát, melyeket a társas élet száz-féle jelenségei a költői lélekben keltenek. S mily számtalanok és különfélék ezek az érzelmek! A szelíd, leheletszerű sóhajt keltőtől a viharosan tombolóig, a ragyogó derűt sugárzótól a feneketlen sötétségbe borultig az érzelmek végtelen skálájának vannak tolmácsai s lesznek is mindaddig, mig a természet és élet iránti fogékonyság teljesen ki nem halt az emberi szívekből. Hány költő énekelte meg már a társas együttlét, vidám mulatozás és lakomázás örömeit, hány magasztalta a társadalmi élet számtalan áldásait s dicsőítette a közjóért munkálkodók elismerésre méltó érdemeit! Viszont mily nagy a költemények száma, melyekben az élet csalódásainak, küzdelmeinek, a társadalom és egyesek által ütött sebeknek fájdalmait kesergi el a költő, vagy a társadalmi élet hibáit, ferdeségeit, vétkeit panaszolja el inkább vagy kevésbbé fájdalmas hangokon!

S e tömérdek sokféleséggel még mindig nincs teljesen megjelölve a társadalmi életre vonatkozó lira nagy terjedelmű köre. Azok az érzelmek, melyek a társadalmi élet számtalan jelenségeiből s hatásaiból fakadnak, mint minden más érzelem is első sorban lelki szükségből nyernek ugyan kifejezést, s a költő czélja e szükség kielégítésén kívül legföljebb rokonérzelmek felkeltése. Van azonban sok olyan költemény is,

melynek czélja az említetteken kívül az akaratra való hatás, tehát kívánatos hatások előidézése. A költő az ilyen költeményekben a társasélet örömeit azért zengi lelkesen, hogy elfanyalodott, elfásult szívekben, vagy az élet örömeit megvető s kárhoztató vallási rajongókban az életkedvet fölkeltsék. A társadalmi élet áldásait azért magasztalja, a közéletben érdemekben gazdag munkásait azért dicsőíti, hogy másokat a társadalom iránti kötelességek teljesítésére s a közpályán érdemesültekéhez hasonló érdemek szerzésére serkentse. A csalódások, küzdelmek s üldözések között nyert sebeket azért panaszolja el, hogy részvevő szíveket segítségre, fájdalmainak enyhítésére bírjon. A társadalomban felburjánzó hibákat és vétkeket azért kíséri kaczagtató gúnynyal, fájó panaszszal, sújtó haraggal, hogy megszégyenítsen és javítson. Ha ezek mellett olyan költők is vannak, kik a társas életnek nem tiszta örömeit, hanem szilaj kicsapongásait s orgiáit dicsőítik, s az érdemet elismerés helyett kigúnyolják, sárba rántják, kik a társadalom hibáit és vétkeit ostorozás helyett kendőzik, vagy éppen erényekül magasztalják, ez csak azt mutatja, hogy nincs jelenség sem a természetben, sem az emberi életben, hol a korcsosulás ismeretlen; mért volna ebben a részben éppen a költői termésben kivétel?

Ha a társadalmi lírának az érzelmek szolgálnak anyagul, melyek a társadalmi jelenségekre vonatkoznak, belőlük fakadnak, az epika és dráma magukat e jelenségeket, törekvéseket, küzdelmeket tünteti fel leíró, elbeszélő, vagy drámai cselekvény alakjában. Végtelen sokféleség mutatkozik e téren úgy a művek színét és tárgyát, mint czélját illetőleg-. A társadalmi életből vett kaczagtato, derült, kedves, lélekemelő és rémesen megható jelenetek, események és cselekvények feltüntetésével minden fejlettebb irodalom termékei között nagy számmal találkozunk szintúgy, mint elszomorító, komor, leverő s megrendítő jeleneteket, eseményeket és cselekvényeket feltüntető ilynemű művekkel.

Vannak költők, kik a körülöttük zsibongó életet nyugodt lélekkel, éles, tisztán látó szemmel tekintve, arra törekszenek, hogy az embert és életet, az eseményeket és indító okaikat elfogulatlan tárgyilagossággal, a maguk valóságában tüntessék fel, egy vonással sem árulva el, milyen állást foglalnak el

velük szemben. Mások, kik ilyen tiszta tárgyilagossághoz fölemelkedni nem tudnak vagy nem akarnak, a társadalmi élet festésébe saját lelkűkből vett színeket vegyítenek s a feltüntetett jeleneteket s cselekményeket érezhető rokon- vagy ellenszenvvel kísérik. Természetes, hogy azután az ilyenek nem elégesznek meg mindig azzal, hogy a művükben festett dolgokkal szemben mintegy pártállást foglalnak el, hanem, mint azt a lírikusoknál is látjuk, gyakran a nekik tetszőnek valósítására s a visszásnak és ellenszenvesnek megsemmisítésére vagy javítására is törekesznek a lelkesítés és eszményítés, a gúny és torzítás fegyvereivel.

Az ilyen művekben rendszerint nagyon sűrítve van a fény vagy az árnyék; szűk körbe vannak szorítva olyan tetszetős vagy kárhozatos jelenségek, melyek valóban előfordulnak, ,de tágabb körben, talán csak kivételesen, emellett az általánosításon kívül nagy szerepet visz bennök a túlzó eszményítés vagy torzítás. Azért általában véve nem adják a festett társadalmi jelenségek és viszonyok leghívebb képét s mint nem elsőrangú költői művek olyan helyet foglalnak el a költészetben, mint a képzőművészetben az iparművészet termékei, melyek a szépnek feltüntetésén kívül szintén más célnak is szolgálnak. Ezzel azonban éppen oly kevéssé akarom az ilyen művek értékét alászállítani, amint hiba volna az iparművészetről kicsinylőleg vélekedni s nyilatkozni. Ha a tendentia vagy megfejtendő probléma bennök igazi költői színben és alakban jelenik meg, a költészet jelentékeny és becses termékei közé számíthatók, ha erkölcsi céljukat nem érik is el.

Másképp áll a dolog az olyan epikai és drámai műveknél, melyek éppen olyan kóros fajai a társadalmi epikának és drámának, mint a fentebb említett frivol lira, melyek társadalmi hibákat s bűnöket tetszetős cselekvényben hamis mázzal bearanyoznak vagy tiszteletreméltó intézményeket s szokásokat, hitet, erényt, erkölcsiséget gúny tárgyává tesznek vagy sárral dobálnak. Az ilyen művek kivétel nélkül nemcsak elismerést nem érdemelnek, hanem még kíméletet sem, mert nagy részük silány vásári munka, amelyek pedig csillogó irói erővel s tehetséggel ékeskednek, még veszedelmesebbek.

Már az eddig mondottakból látható, mily tágkörű, változatosságban gazdag a társadalmi költészet lírában, epikában,

drámában egyaránt. Teljes fogalmat azonban csak úgy alkothatunk magunknak erről a gazdagságról, ha tekintetbe veszszük a társadalmi élet számtalan köreit s alakulatait, melyek kivétel nélkül bő anyagot szolgáltatnak a feltüntetett összes árnyalatoknak a költészet minden nemében.

A társadalomnak a természethez legközelebb álló, kezdetleges formája az, melyben a szűkkörű, laza egyesülés szintúgy, mint az egyesültek közt időnként támadó súrlódások s egyenetlenségek egyedül az egyéni és faji élet föntartásának ösztönén alapul. Az ilyen társadalomban a békés tevékenység a vadászatra, halászatra és pásztori munkásságra szorítkozik, mely foglalkozásokhoz a szükséges eszközöket eredetileg szintén maguk az illető foglalkozást űzők készítik. Az ilyen kezdetleges állapotok is már elég bő anyagot nyújtanak a költészetnek, fejlettebbnek s fejletlenebbnek egyaránt. Nincsenek-e a vadász-, halász- és pásztoréletet folytató népeknek szintúgy, mint a fejlettebb társadalomban élő hasonló foglalkozásúaknak élet- és keresetmódjuk örömeit, terheit s veszélyeit zengő énekeik, nincsenek-e regéik, meséik, balladáik s románczaik, melyek eseményei kezdetleges társadalmi életökből vett szálakkal vannak átszőve? S nemcsak a népköltészet merít anyagot a természethez közel álló, egyszerű társadalmi viszonyokból, a műköltészet is szívesen fordul hozzájuk főleg olyan korban, midőn a társadalom romlottsága közt költő s olvasó egyaránt óhajt olyan állapotok szemlélésébe elmerülni, melyek a körülöttük levőkkel ellentétben vannak s csak annál tetszetősebbeknek tűnnek föl, mert a távolból csak fényoldalaik világítanak feléjük. Egy külön költői faj is keletkezett, az idill, melynek egyedüli tárgya a kezdetleges társadalmi formák közt élő nép élete. Az idill eredetileg pásztorének volt, s csak később terjesztették ki a földmives nép s általában mindazok életére, kik a természethez közelebb állanak, mint a civilisatio mesterkélt formái közt élők.

Az őstermelők foglalkozásai közt kétségen kívül a földmívelés az, mely úgy magányosan, mint többek társaságában végezve, a költészet leggazdagabb forrásául szolgálhat. Szántás, vetés, aratás, szüretelés, tengerifosztás és morzsolás, kenderáztatás stb. mennyi húrt pendíthetnek meg lírailag hangolt keblekben! Az élénk, változatos jelenetek munka és mulatozás

közt mennyi tárgyat nyújtanak a költőnek színes, hangulatos leírásokra. A különféle súrlódások, rokon- és ellenszenven, hasonló és ellentétes érdekeken alapuló küzdelmek, melyekben a népélet nem kevésbbé gazdag, mint bármily más osztályé,, mily sok hálás anyagot szolgáltatnak mindennemű elbeszélő költeményeknek! Még a drámai költészet sem mellőzi a földmívelő nép életében kínálkozó anyagot, az őstermeléssel foglalkozó nép közül egyedül a földmívelő nép az, mely a drámában is jelentékenyebb szerepet visz. Míg a többi őstermelő, főleg pásztornépnek életéből a pásztorjátékok s a vallási alapon nyugvó misztériumok csak nagyon gyarló drámai alakban tüntetnek fel egyes vonásokat, addig a földmívesnépet számos műköltő is teljes mértékben szóhoz juttatta olyan színművekben, melyek részben bármily másnemű drámával bátran versenyezhetnek.

Még gazdagabb, úgyszólván kiaknázhatatlan bányák nyílnak meg a költészet számára a fejlettebb társadalmakban. A foglalkozásra, vagyoni állapotra, rangra, állásra nézve különböző számtalan osztály- és érdekkör között nincsen egy. sem, melyben a költészetnek kisebb-nagyobb tökéletességre kifejthető csirái teljesen hiányoznának. Remény és aggodalom, kedvtelések és gondok, minden állásban és osztályban kisérik az embert; siker, mely örömmel tölti el a lelket, csalódás, bukás, mely elkeseredést szül, sőt gyakran kétségbeesésbe ragadja az embert, mindenütt s mindenkiben feltalálható. Hol nincs versengés, barátságos együttműködés, gyűlölködő ellenségeskedés munkaadók és munkások, felsőbbség és alattvalók, vagyonosok és vagyontalanok, egy pályán haladók és különféle foglalkozásúak között? S a jellemző sajátságok szerint, melyek által a különféle foglalkozásúak és állásúak egymástól különböznek, különbözők lesznek a különféle állásúak s foglalkozásúak életét feltüntető költői művek is, ha tárgyra nézve semmi újat nem foglalnak is magukban, mely beláthatatlan sokféleség még növekszik az által, hogy sok költő nem elégszik meg a jelennek festésével, a letűnt múltnak képeit is felidézni törekszik műveiben.

A fejlettebb társadalomnak számtalan foglalkozási ágai közt van sok olyan, melynek már magában sok költői, a képzeleti s érzelmi világot élénken foglalkoztató sajátságai

vannak. Ilyenek, hogy csak néhányat említsek, a bányászat és az iparágak közül a molnárság, kovács- és asztalosmesterség.

A bányász, valahányszor lebocsátkozik a föld sötét mélyébe, kénytelen számot vetni életével. Övéi fenn aggódva várják s hálás örömmel fogadják, ha este épen visszatér. Lenn a messzeterjedő, csak itt-ott gyéren megvilágított aknákban minden zugból veszély leskelődik feléje. Ha robbanás döreje reszketteti meg a szűk falak közé szorult levegőt, ügy érzi, mintha ég és föld összeomlanék fölötte, ha csónakon átevez egy földalatti tavacskán, Charon hajójában képzelheti magát az alvilág rémei között. S ha a veszedelem valóban bekövetkezik, ha tűz és víz éreztetik rettentő hatalmukat a bennszorult szerencsétlenekkel, minő szenvedéseknek vannak kitéve az áldozatok mily szívrendítő fájdalom szakad az áldozatok özvegyeire s árváira. Azonban nemcsak a borzalmak s szenvedések költészetét találjuk a bányamunkások életében s környezetében, vannak olyan bányák is, melyek nem borzarztó rémek tanyái, hanem ragyogó pompájukban inkább tündérek palotáinak látszanak. Ilyenek a sóbányák, melyekben a kivilágított tág termek elbűvölő látványt nyújtanak a szemlélőnek s a képzeletet a mesék csodás világába ragadják. Igaz ugyan, hogy e tündéri látvány költészetét az izzasztó munkával elfoglalt szegény bányamunkás csak oly kevéssé tudja élvezni, amily kevés vigaszt talál a bányászélet küzdelmei közt a bennük rejlő zordon, megható költészetben; annál élénkebben érezheti azonban az, aki csak szemlélője ez örömökben szegény s fáradalmak és fájdalmakban gazdag életnek, nem is csoda hát, hogy elég szép számmal vannak költői munkák, melyek tárgya a bányászéletből van véve.

Egészen másnemű csendes, idilli költészet rejlik a molnárok életében. Akár siető patak partján áll a malom alul a zúgóban sűrített vagy felülről aláomló ártól hajtott kerékkel, akár lassan hömpölygő folyón horgonyoz, mint a hajó, mindenütt a tündéri hangokon beszélő természet veszi körül igéző bubájával. Ott hegy-völgy, erdők zöldjei, rétek virágai, patakcsörgés, bogárzümmögés s madárdal, itt »lágyan zsongó habok«, melyek »ezer kis csillagot rezgetnek«, ki-kivillanó ezüstje a felvetődő halak pikkelyeinek, a békák s vízimadarak zűrzavaros nótái, — s a malom folytonos egyhangú kelepetése itt is, ott is.

S andalító hatásukat nem gyengíti szakadatlan nehéz munka, legnagyobb részét maga a malom végzi, marad elég idő a szemlélődésre s álmodozásra. Majd megélénkül a magányosság tanyája. Hozzák az őrleni valót egyenkint vagy többen együtt, férfiak, nők, öregek, fiatalok vegyesen. Mennyi alkalom a tréfára, enyelgésre, ingerkedésre s összetűzésre, főleg ha a molnár fiatal, nyalka legény, ki után a fehérnép bomlik, vagy csinos leánya van – esetleg szép hozománynyal – mire sok legénynek fáj a foga!

Vígan fütyörészve gyalulgatja deszkáit az asztalos, nem is gondolva arra, hogy mi fog belőlük készülni. Pedig érdekes és fontos szerepe van mindannak, ami az asztalosműhelyéből kikerül. Az egész életen át hű kísérője s örömeinek és fájdalmainak néma tanúja mind. A bölcső, mely mint csecsemőt fogadja ölébe s csendes álmokba ringatja, az asztal, mely naponként étellel-itallal kínálja, az ágy, hol napi fáradalmai után új erőre serkentő nyugalmat talál, a szekrény, mely szerzeményeit gondosan megőrzi kebelében s a koporsó, melyben könnyek közt helyezik szerettei, mikor végső búcsút vesznek tőle.

Mozgalmas, zajos élet folyik a kovács műhelyben. A tűzhelyen fúvó alatt izzik a parázs, pirul, puhul a vas s már kinn fekszik az üllőn, ritmusos csengéssel tánczolnak rajta a pörölyök, százfelé röpülnek a sziporkák, mint megannyi hulló csillag. Este felé jönnek lovakkal, kezdődik a patkolás, sustorog a tüzes vas alatt a lovak körme fojtó bűzt terjesztve maga körül. Egy-egy szekér is előrobog vagy hintó javítani valóval keréken, lovon. Ha úrnő vagy gyermek ül a hintóban, bámuló szemmel nézi a sziporkázó munkát, míg a kocsis inkább a ház ablaka felé kacsint, honnan kíváncsi leányfej bukkan elő.

Ahol gyárilag végzik a különféle iparosmunkákat, ott költőiségükből sokat veszítenek, de azért a gyári munkások élete sincs költői anyag híjával, főleg a gyakran előforduló strike mozgalmakban. Van is elég elbeszélő és drámai mű, melyekben ezek a mozgalmak élénk színekkel vannak feltüntetve. Abban az időben, mikor még fennállott a czéhrendszer, sok változatosságot s érdekességet hozott az iparosok életébe az a szokás, mely szerint minden legénynek, mielőtt mes-

terré lehetett, vándorútra kellett mennie mesterségére vonatkozó tapasztalatok szerzése végett. E szokásból sok vándordal keletkezett különféle népek költészetében s a vándorélet viszontagságai s kalandjai sok írót ösztönzött költői feldolgozásukra.

S mit mondjunk a fejlettebb társadalmak többi munka- és érdekköreiről? Bizonyára nehezebb közöttük olyant találni, mely a költészetre nézve teljesen értéktelen, mint olyanokat, melyek kisebb-nagyobb mértékben értékes költői anyagot foglalnak magukban.

A kereskedelemben a kereskedelmi czikkek beszerzése s értékesítése végett messze országokon és tengeren át folytatott utazások szolgáltatnak legtöbb anyagot a költészetnek. Egyrészt a veszedelmek, melyekkel tengeri viharok, éghajlati káros hatások s idegen népek ellenséges indulata az utazókat fenyegeti, másrészt a számtalan, változatosnál változatosabb tapasztalatok a természetben és emberi életben, melyek különféle hatásokkal gazdagítják lelköket, egytől-egyig megannyi fonál, melyekből gazdag színekben pompázó szövetek készülhetnek. Az egy helyen vesztegl, örökké számoló, üzérkedő s levelező kereskedelem sokkal kevésbbé izgatja a költői képzeletet s mégis ezt sem mellőzik a költők teljesen, amiről – hogy csak egy példára hivatkozzam, – a német regényirodalomban FREITAG: »Soll und Haben«-ja tanúskodik.

A tudósok közül főleg azok élete kelthet élénkebb költői érdeket, kiknek kutatásai kalandokkal s viszontagságokkal összekötött utazásokkal járnak; mások csak annyiban érdekelhetnek, amennyiben örömet keltő sikereket, fájdalmakat okozó csalódásokat s ellenfelekkel való küzdelmeket épp úgy találunk ott is, mint bármily más pályán. Hasonló tekintetben költői érdekű a művészek élete is, hol az érvényesülésért való küzdelem különösen élénk s a versengés, irigykedés, intrika napirenden vannak. Költői zománczot kölcsönöz neki azon kívül még a könnyelmű, gondtalan, pajtáskodó, rendesen szükség s kivételesen bőség közt folyó életmód, melyet általában bohém életnek szokás nevezni. Hol gazdag művészeti élet fejlődött ki, ott nem is ritkák az olyan művek, melyek tárgya egészben vagy részben a reménykedésben s csüggedésben, örömben és fájdalomban, odaadó baráti érzületben

s agyarkódó gyűlölködésben egyaránt bővelkedő művészi életből van véve.

A pajtáskodó, bajtársi szellem, mely gyakran a legbensőbb barátsággá nemesül egyeseknél, különösen élénk s költői feldolgozásra kínálkozó a katonák és diákok közt is. Forrásai a tartós együttélés, hasonló fáradalmak és örömek, melyek mindakét pályán elég bőven találhatók. Ez életmód hatásáról a lélekre mindenek előtt a katona- és diákdalok tanúskodnak, melyeket nép- és műköltészetben egyaránt bőven találunk, utóbbiakat főleg Németországban, hol a számos egyetemen a századós hagyományokon alapuló sajátos diákélet nagyon ki van fejlődve. De költői leírásokra s elbeszélésekre is sokat nyújt mind a katonai, mind a diákélet, előbbi különösen mozgalmas, háborús időben tele fáradalmakkal, nélkülözésekkel, győzelmi reményekkel, hősiességgel s dicsőséggel a harczok s szívszorongató aggodalommal könnyhullatással s édes és fájdalmas izgalmakkal az otthon maradtak részéről.

így haladhatnánk tovább mindazokon a pályákon, osztályokon s körökön át, melyek létele a társadalmi életben gyökerezik s nem találnak egyet sem, mely a költészetre nézve teljesen értéktelen volna. Ez azonban alig történhetnék czéltalan ismétlések nélkül, azért végül még csak két legáltalánosabb társadalmi alakulatról, az egyházról és államról, illetőleg a költészetet gazdagító hatásukról fogok megemlékezni, mely hatás e két társadalmi alakulatnak minden többire kiterjedő hatásánál fogva semmi esetre sem lehet jelentéktelen.

Mily végtelen sokat köszönhet az egyházi életnek a művészet általában, az rég elismert dolog. Nélküle az egyéni vallásos érzés csak gyengén nyerhetne művészi kifejezést, míg a hitbeli közösség megállapított formák között, a közös cultus, a hívek kölcsönhatása egymásra termékenyítőleg hat a lelkekre s egyre tökéletesebb művészi alkotásokra szolgál ösztönzésül. A remek görög istenszobrokat nem a hitéleten alapuló gazdag mitológiának köszönhetjük-e s a hires keresztény vallásos festményeket, a Madonnaképpel élükön,, nem a keresztény egyházi életnek? S ami áll a művészetről általában, azt mondhatjuk különösen a költészetről is, talán még nagyobb jogosultsággal. Hisz vallás és költészet iker-

testvérek, mindegyik az érzelmen és képzeleten alapszik s a mítosok és legendák éppen úgy tekinthetők a költészet, mint a hitélet termékeinek. A költészet legtökéletesebb neme, a dráma, mint a görögöknél úgy a keresztény népeknél is vallásos szertartásokból fejlődött. S hogy keletkezett volna a közös hit tárgyaira, vallási tiszteletben részesülő személyekre s az egyház történetére vonatkozó tömérdek ének egyházi élet nélkül? Hogy az egyházak jelene és múltja, külső s belső küzdelmeik, szintúgy szolgáltatnak költői anyagot, csak úgy, mint minden a történelemben általában, azt említeni is felesleges.

Még gazdagabb költői anyagban az egyházi életnél az állami. A közösség, melyben egy állam, egy nemzet szülöttei élnek, a közös történet és hagyományok számtalan érzés forrásai az együtt élők lelkében, melyek ha költői kifejezést nyernek, általában a hazafias lira fogalma alá foglalhatók. A szülőföld, haza, nemzet szeretete, a lelkesülés a nemzet erényei, sikerei s nagyjai iránt, az aggodalom, ha a hazát veszély fenyegeti, a fájdalom, ha csapás, a szégyen, ha tespedés, romlás üti fel fejét a nemzetben, a hazától távozó vagy elszakadottak bánata, a vágy a haza, a szülőföld után és még számtalan érzelem, melyeket a hazafias lira kifejez, mind az állami s társadalmi közösségből erednek.

S mennyit nem nyújt még az állami élet az epikai és drámai költészetnek! A történelmen kívül, mely főleg az állami életben előforduló mozgalmakról szól, a jelenkori mozgalmak, osztály- és fajharczok is régóta kedves tárgyai az epikai és drámai költészetnek egyaránt. Még az állami és társadalmi élet legnagyobb belső ellenségeit, a bűnügyek gyászos alakjait sem tartják sokan méltatlanoknak arra, hogy irántuk költői érdekeket ne keltsenek az izgató, érdekfeszítő cselekvények olvasását kedvelőkben. A bűnügyi s detektív regények különösen napjainkban nagyon el vannak terjedve. A költészet ugyan nem nagy hasznát látja bennök, de ez mitsem árt sem termelésüknek, sem fogyasztásuknak.

A mondottakból, úgy hiszem, eléggé kitűnik, az emberek társas együttélésének mily óriás termékenyítő hatása van a költészetre. Nem csoda, hogy e szolgálatért a társadalom egyes körei ellenszolgálatra kényszerítik a költészetet. Ez áll

főleg az iparosokról és kereskedőkről, kik árúik kínálgatására újabb időben gyakran használnak költői formát. Hasonlók az ilyen reklámversekhez a kortesénekek, melyekben a magasztalás és ajánlgatás tárgyai a képviselőjelöltek.

Az ilyen ellenszolgálatoknál azonban sokkal nagyobb és biztosabb hasznára van a társadalomnak a költészet a maga valódi jelentőségében, nem mint eszköze másnemű érdekeknek.

A költészet termékeinek élvezésére ugyan mindenki magában is alkalmas, de azért gyakran többeket is egy körbe von a költészet s hathatósan előmozdítja a társadalom tagjainak érintkezéséből származó előnyöket. A régi görögök versenyeiben nagy szerepet játszottak a költői művek s bizonyára nem kevésbbé vonzották az összesereglett tömegeket a versenyek másnemű tárgyainál. S mily nagyban előmozdították e versenyek a különféle országokból egybegyűlt görögökben a nemzeti közösség érzetét, arról a történelem hathatós tanúságot szolgáltat.

Ilyen versenyekben mai nap nincs ugyan már részünk, a szellemi versenyek csak a tömegeket kizáró pályázatokban jelentkeznek, a nyilvánosságot a testedző sportoknak engedve át; de nem tartanak-e jelenleg kisebb-nagyobb tekintélyű s jelentőségű szépirodalmi társaságok közel-távol felolvasó üléseket, melyeken a hallgató közönségnek bő alkalma nyílik a társas érintkezésre, s gyakran olyanok is találkoznak, kiket különben talán soha sem hozott volna össze a véletlen!

A költői termékek közül főleg a színműveknél vehető észre a társas érintkezést előmozdító hatás. Az olyan színművek, melyek nem úgynevezett könyvdrámák, hanem előadásra vannak szánva s elő is adatnak, még ha csak egy ember hallgatja s nézi is az előadást, mint azt a szerencsétlen Lajos bajor királyról mondják, mint közreműködőket akkor is szorosabb viszonyba hoznak többeket egymással, mi által Thalia papjaiban egy egész társadalmi osztály teremtőivé lettek. Mennyivel több érintkezést létesítenek a társadalom tagjai közt az által, hogy százfelől összegyűjtik a régi közönséget s az egyesekben rokon- vagy ellentétes érzelmeket keltenek! A színműveknek e hatását a társadalmi életre nemcsak a nyilvános színházakban vehetni észre, tapasztalható az kisebb körökben is a családias jellegű műkedvelői

előadásoknál, melyek játszókat s nézőket egy körben egyesítenek. Hasonlót mondhatni az olvasóórákról, melyek egy időben nagy divatban voltak, s itt-ott alkalmasint most is összegyűjtenek még családi körben rokonokat s ismerősöket. Itt a főszerepet rendszerint nem a színművek viszik, hanem elbeszélő s lirai költemények, s a felolvasásokat a társas együttlét másféle szórakozásai szokták követni.

Hogy a való költészetnek az anyagi érdekekhez kevés köze van, az rég elismert dolog s a költőről PETŐFI is mondja, hogy a sors haraggal egy anyaméhben született. Mégis tévedne, aki azt hinné, hogy ez a költőkről s költői nemekről kivétel nélkül áll. A szorosabb értelemben vett versköltők legnagyobb része, igaz, a legfejlettebb irodalommal dicsekvő népeknél is nyomorúan kénytelen tengetni életét, ha költői foglalkozása mellett másféle napszámos munkát nem végez, s verseskönyvek kiadásától az üzleti érdekeket mindenek fölé helyező kiadók valósággal irtóznak. De azért vannak kivételek. Még versköltők művei közt is vannak, melyek nem jelentéktelen tényezői kisebb-nagyobb társadalmi körök anyagi érdekeinek, bár rendszerint csak szerzőik halála után emelkednek is ilyen jelentőségre. S mennyivel fokozottabb mértékben áll ez a regényekről s novellákról, főleg pedig a színművekről!

Fejlettebb irodalmi viszonyok közt még kisebb nemzeteknél is vannak kisebb-nagyobb számmal olyan regény- és novellaírók, kiknek munkássága szép jövedelmet biztosít számukra s még inkább a kiadóknak és könyvkereskedőknek. Kétségtelen tehát, hogy nagyobb kiterjedésű olvasóközönségnek örvendő irodalmakban népszerű írók regényei s novellái még nagyobb összegeket hoznak forgalomba a társadalom különféle köreiben. S mit mondjunk a színművekről, melyeket a divat felkap s még talán fordításokban is elterjeszt a föld összes műveltebb népei közt! Valóságos kincsesbányát bírnak ezekben szerzők és színigazgatók egyaránt, nemkülönben egyes színészek is, kik, mint vonzó erők, közreműködésöket busásan megfizettetik. S mennyi keresetet biztosít a színköltészet a színházak tervelőinek, építőinek, s az előadáshoz szükséges kellékeket készítő gépeszeknek, díszítőknek, divatárusoknak, szabóknak, fodrászoknak! Amihez járul még, hogy a színművek

többnyire könyvalakban is megjelennek, s ez által, csak úgy, mint a többi költői művek nyomdászokat, könyvkötőket s nem ritkán illustrálókat is foglalkoztatnak.

Amint alig van a társadalmi életben bármilyen ünnepies alkalom, melyen a virágdísz teljesen hiányoznék, úgy szerepel a lélek virágait termő költészet is díszül majdnem minden alkalommal, mely ünnepi körbe gyűjt össze kisebb-nagyobb tömegeket. Az iskolai ünnepek, hazafiasak s másneműek egyaránt, alig gondolhatok megfelelő költemények szavalása nélkül, nagyobb körre terjedő emlék- vagy gyászünnepek programmjában is helyet talál legalább is egy alkalmi költemény, s ki látott még szoborleleplezést, melynek díszét ünnepi óda nem emelte volna?

Abban a szerencsében, hogy ünnepi díszül szolgáljanak, főleg olyan költemények részesülnek, melyeket dallammal látott el valamely zeneszerző, amint általában a dallam nagy mértékben előmozdítja valamely költemény elterjedését s népszerűségét. Nem hallani-e gyakran úton-útfélen a divattól felkapott dalokat, főleg olyanokat, melyek színdarabokból kerültek a nagy közönség szájára? Ilyen dalok nem ritkán sajátságos jellemet kölcsönöznek a helynek, ahol hangzanak. így 25-30 évvel ezelőtt, mikor a népszínműveket még nem nyomták el a divatos operettek, a suhanczok ajkán szerteszét megzendülő dal valamely népszínműből nagyban emelte az akkor még nagyrészt németnyelvű főváros magyaros jellemét. S mily nagy jelentőségűek az olyan dalok, melyek karéneknek szolgálnak szövegül!

Keletkezhettek volna-e ezek nélkül általában karénekek, s ezek nélkül dalegyesületek? Pedig ki tagadhatja, hogy ezek a mindinkább terjedő egyesületek gyűléseikkel, ünnepeikkel s versenyeikkel a társadalom különféle rétegeire nem csekély befolyásúak?

A költészet hatása azonban nemcsak a társasélet fejlesztésére s az anyagi érdekek előmozdítására terjed ki, kétségkívül nagy befolyása van a költészetnek a társadalom szokásaira, erkölcseire is s a társadalmi téren előálló kisebb-nagyobb változások okául szolgálhat. Hogy a múlt századnak különösen elején az Etelka név nagyon el volt terjedve a magyar lányok közt, az nagyrészt Dugonics András *Etelka* czímű nép-

szerű regényének tulajdonítható s az Árpád, Zoltán, Elemér, Tihamér, Lehel s hasonló nevek egyre sűrűbb felbukkanása az ifjabb nemzedékben éppen úgy tanúskodik a KISFALUDY KÁROLY és VÖRÖSMARTY óta mindinkább fellendülő nemzeti költészet hatásáról, mint a nemzeti szellemnek növekvő érvényesülése a politikában.

Minő és mennyi része van a költészetnek a társadalom jelentékenyebb változásaiban s mozgalmaiban, arról magunknak határozott képet alkotni teljesen lehetetlen. Hogy ismerhetnők úgy mind azoknak életét, kik mint államférfiak, tudósok, tanítók, hódítók a társadalmi s állami életben nevezetesebb változásokat idéztek elő, hogy megtudnók ítélni, volt-e rajok hatással a költészet s ha volt,, milyen mértékben és irányban érvényesült ez messze kiható tevékenységökben? Hogy lehetne csak sejtenünk is, miket mivel a költészet buzdító, lelkesítő, vigasztaló, nemesítő hatása a sok millió zajtalanul munkálkodónak lelkében, kik a társadalmi viszonyok számtalan szálait fonják, szövik, bogozzák vagy oldják? A költészetnek mindig voltak és vannak lelkes kedvelői s ha ez nem maradhat befolyás nélkül az illetők lelki életére, lehetetlen, hogy e befolyás a társadalomban kifejtett munkásságukra is ki ne hasson.

Vannak esetek arra is, hogy szemmel láthatóvá lesz, mint ragad át a költészet hatása egyesekről tömegekre, hogy támaszt belőle egy-egy felvillanó szikra néha egész lángtengert. PLUTARCHUS írja, hogy a syrakusabeliek, midőn (413 Kr. e.) az athenei sereget megverték és sok foglyot ejtettek, mindazokat a foglyokat, kik EURIPIDES drámáiból részleteket tudtak elmondani, szabadon bocsátották. Hogy a Marseillaise lelkesítő dala hogy szította a franczia forradalom tüzét, eléggé ismeretes s ki kételkedik abban, hogy a márczius 15-iki események előidézésében a »Talpra magyar«-nak is jelentékeny része volt?

Üdvös-e minden tekintetben a költészet hatása a társadalmi életre, arra nem felelhetünk feltétlen »igen«-nel. Oly művekről, melyek a legtisztább költészet nemes termékei, lehetetlen el nem ismernünk, hogy fogékony lelkek érzelmi s értelmi világára csak nemesítő s erősítő hatásúak lehetnek. Hogy e meggyőződés a legrégibb időktől fogva korunkig fen-

tartotta magát, az abból látható, hogy az iskolai nevelés tárgyai közt még mindig nagy helyet foglalnak el a költői művek. Hol nem érnek el olvasásukkal óhajtott eredményt, ott a hiba bizonyára másban rejlik, mint az illető művekben. BYRON »Childe Harold«-jában Horatiusról megemlékezvén, mélyen fájlalja, hogy Horatius verseiben, bár értéköket méltányolni tudja, nem találhat zavartalan élvezetet, mert az iskolában alaposan megutáltatták vele a költőt s műveit. S mily számtalan az akadály, mely a költészet hatását a sokféleképp különböző lelkekben ellensúlyozza vagy teljesen megsemmisíti. Amit a természet megtagad vagy átkul olt a lélekbe, amit a nevelés elhanyagolt vagy elrontott, azt a költészet nem pótolhatja, áldássá nem változtathatja. Ez áll főleg az ember erkölcsi jellemére. Ahol a költészet nemes érzelmek s erkölcsi erő csiráira akad, ott fejlődésöket hathatósan elő is mozdítja, de ahol mindezek hiányát vagy éppen ellenkezőjét találja ott nemesítő hatását épp oly kevéssé éreztetheti, mint nem fakaszthat áldásos termést a legéltetőbb napsugár sem sivatag homokban, kopár szirten vagy gaztól ellepett talajban. Innen van, hogy azok közt, kik hivatásuk vagy kedvtelésük folytán a költészettel szorosabb viszonyban állanak, mint aesthetikusok, színészek s magok a költők, nem ritkán találni olyanokat is, kik erkölcsi tekintetben éppen nem szolgálhatnak mintaképül.

Az erkölcsi hatás különben nem is főczélja a költészetnek; elég, ha nemesen fölemelő s vigasztaló lelki élvezetet nyújt. Olyan művek, melyekben az erkölcsi hatásra törekvő didaktikai irány nagyon is szembetűnő, költői szempontból rendszerint kétes értékűek s erkölcsi hatásuk sem kevésbbé kétes, mint aesthetikai. Ez áll a nagyobb költői becscsel bíró irányművekről s nemes czélzatú satyrákról is. Akiket az inkább vagy kevésbbé sújtó gúny illet; vagy nem vonatkoztatják magokra, vagy daczosan ellene szegülnek. Üdvös hatásuk legfölebb olyanoknál érezhető, kiknek alapjában nemesebb természete legkevésbbé szorult tisztító hatásra.

S mit mondjunk a költészet fattyúhajtásairól s mérges virágairól, az élet szennyét felkavaró, aljas ösztönöknek hódoló művekről, melyekről fentebb már volt szó. Ki várhatna ezektől üdvös erkölcsi hatást? Bár egyáltalában ne volna semmi hatásuk, vagy ne akadna olvasóközönség mely bennük

örömét leli! Csakhogy ez hiu kívánság. Mindig vannak ilyen méregterjesztő műveknek kedvelői s káros hatásuk az erkölcsiségre – sajnos – nagyobb, mint a tiszta, nemes irányú költészet üdvös hatása.

Igaz ugyan, hogy akik ilyen művekben élvezetet találnak, s a nemesebb irányú költészet iránt érzéketlenek, azokban erkölcsi s aestetikai érzés tekintetében nincs mit rontani s az sem tagadható, hogy a természettől nemes hajlamokkal s erkölcsi erővel megáldott lelkek undorral fordulnak el a megmételyezett költészettől s ha tudomást is vesznek róla, beszennyező hatásuktól biztosan megvannak óva. De gyengébb jelleműekre, főleg a még fejletlen ifjúságra határozottan káros hatásúak lehetnek a nemtelen gondolkodásmódot terjesztő, érzékgyönyörködtető és kalandos vágyakat keltő művek, olyan hajlamokat fejlesztvén ki bennök, melyek czélszerű korlátozása által talán elkerülhették volna az erkölcstelenség örvényét. S hof a hatásvadászó, romlott ízlésnek s erkölcsnek hódoló költészet nem hat le a lelkek mélyéig, káros hatását legalább abban érezteti, hogy műveltebb körökben is megrontja az ízlést, s ledér, szemérmetlen viselkedést honosít meg bennök. Ez áll főképp a nagy nézőközönségnek örvendő divatos színművekről, melyeknek ragadós léhasága alacsonyabb és magasabb körökben egyaránt érezteti hatását. Azonban nagy dőreség s igazságtalanság volna e bajokat a költészetnek általában róni fel vétkül. Hisz elfajulásának okai nem magában rejlenek.' S nem fajulhat-e el a legnemesebb is, mint vallás, tudomány, művészet művelőinek tehetetlensége vagy rosszakarata folytán?

A ferde irányú erkölcs- és izlésrontó költészet káros hatásának okai magában a társadalomban rejlenek. Nem maga szolgáltatja-e rejtett és nyilvánvaló nyavalyáival az anyagot, melyből a költészetet megszentségtelenítő művek készülnek? nem ő szüli s neveli-e az ilyen művek élelmes szerzőit, a bennök gyönyörködök ezreit s millióit s a pénzsóvár üzérkedőket, kik terjesztésöket a reklám minden kigondolható nemével és módiával előmozdítják?

Mily szánalomra méltó sorsa van e mellett a tiszta, nemes irányú költészetnek! A leghivatottabb tehetségek közül nem egy pártol el tőle s a népszerűséggel s nyereséggel kecseg-

tető romlott iránynak áll szolgálatába, akik pedig hívei maradnak, évekig várhatnak kiadóra vagy tűzre vethetik műveiket, s ha egy-egy művök áldozatok árán mégis napvilágot lát, csakhamar elmerül, alig tűnve fel a divatos költészet árjában. Az erkölcs- és ízlésrontó költészet e szerint nemcsak gátul szolgál a nemes irányú költészet terjedésének s hatásának elhatalmasodása által még vissza is szorítja s erejét csökkenti. Ez által a beteg társadalomnak minél inkább szüksége volna gyógyító orvosszerre, annál inkább megfosztja attól, ami, ha teljesen nem gyógyítaná is meg nyavalyáit legalább enyhíthetné!

Hogy a társadalom ezt tűri, sőt elő is mozdítja, ez egyik legnagyobb bűne maga ellen.